

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

HARMADIK ÉV

Pesten.

Martius' 5. 1839.

10. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Történettudomány. Budai krónika, Podhradeczy' kiadásában (*Jerney János*). — Nyelvtudomány. Magyar helyesírás és szóragasztás, a' m. t. társaságtól. Folytatás. — Állítások, vélemények, felvilágosítások. A' Carthausi, b. Eötvöstől (*Szemere Pál*). Dunai tárgyakban Győry S. ellen (*Vásárhelyi Pál*). — Literatúrai mozgalmak. —

HAZAI LITERATURA.

Történettudomány.

3) *Chronicon Budense. Post elapsos ab editio-
ne prima et rarissima tercentos sexaginta quin-
que annos, secundam adornavit, textum reco-
gnovit, notis illustravit, lemmata ac indices ad-
iecit, et praefatus est Josephus Podhr-
radeczy, Ex. Cam. R. Hung. Aul. Officii Ra-
tionarii Officialis, I. Com. Trenchiniensis Tab.
Jud. Ass., ac Er. societatis Hung. Correspondens
sodalis. Budae, Typis Joannis Gyurián et Martini
Bagó. 1838. n. Sr. XVI. és 375. lap. Ára 2 ft.
30 kr. cp.*

A' czímet olvasva, mindenki olly hiedelemmel fordítja tovább lapjait e' könyvnek, hogy abban a' Hess András által Budán 1473. nyomott krónika' új kiadására találand: azonban, előszavából kedvesökkenten érti meg az eredeti nyomtatvánnyal összeegyeztés nélkül, csak némi kéziratokból lett utánzását. Erről tudósítást nyervén, mielőtt élvezési vágyát némileg enyhíteni kívánna olvasó, azt kérdi magában tanakodva: vajjon illőkép és helyesen áll-e rajta a' *Chronicon Budense* 's utána következő czímet? tudván a' honunkbeli leg-
régibb nyomtatóműhelyből kerülteért a' „budai“ név' reá hárultát; — minden bizonynyal „nem“ feleletnél állapodik meg elmékedése.— Másolataul hiszszük ugyan Hess' kiadásának a' használt három rendbeli kéziratot, de hiv és

hibátlan-e? arról ki kezeskedhetik a' nyomott példánnyali összevetés nélkül? — Előbeszédéből észrevehető magának a' kalaúzul választott kézirati három példánynak pontonként egybe nem hangzása: különben elég lett volna egynek szigorú követése.—Méltó sajnálkozás fogja el tehát a' magyar történetek és történeti kütök' barátit, hogy P. e' vállalathoz annyi szorgalommal járuló, a' hazában, vagy a' külföldi könyvtárakban fönlévő budai krónikákkal pontról pontra össze nem hasonlítja kétes másolatról másolt példányát, mielőtt világot látnia engedé. Ebbeli mellőzésében, nem mondjuk hanyagságban, bármelley körülményi tekintetek által sem mentetik ki a' saját nyilatkozásához képest már öt év előtt a' terv' kivételéhez készülő. — Rec. mostani helyzetben, miután Jankovich Miklós' gyűjteményével a' nemzeti muzeum' könyvtárába jutott honunkbeli egyetlen példányt a' mult évi catastroph okozta változások miatt használni szerencsés nem lehet, 's a' vett utasításnál fogva több évek' folytaig arra reménység sem mutatkozik: tárgyalt krónikánk' textusára észrevételeket ugyan nem közöl: annyit azonban kijelenteni bátor, hogy a' XIV. századi bécsi képes krónika' Schwandtner-féle kiadásában előforduló jegyzetek' egybevetése után a' budai nyomott krónika' több szavai különböznek e' közlemény' irásától; — minek szinte előadási azon

modorjára is figyelmeztetni szükség az olvasót, mely szerint, ámbár a tartalmi kivonatok 's évszámi jegyzetek' beillesztésével meglegyen szaggatva az eredeti példány' rendszerre, mégis kibocsátott krónikáinkban divatozó, kutfői idézésre alkalmas fejezeti osztályzat itt nem alkalmaztaték; holott, ha kívánatos amaz, annál nagyobb szükség vala emerre. — Vizsgálódás' tárgyaúl tehát csak azon dolgozatot tűzi ki rec. mely kiadónk' saját tollából eredt; ilyen az előszó, 's kellethinél hosszabb jegyzetek és világosítások.

Osztályrészei a' könyvnek : Előszó I—XVI. I. — Hess András' ajánló beszéde Vingarthi Gereb László budai préposthoz 1—2. I. — I. Rész. 3—33. I. Magyarok' eredetéről a' hunus hirodalom' enyészteig. — II. Rész: 35—358. I. az árpádi magyarok' története I. Mátyás kir. választásáig 1458. — Tartalmi mutató 359—362. — Személy- 's névmutató 363—372. — Tárgymutató 372—375.

Előszavában az eredeti nyomtatvány' föltötte nagy ritkaságáról, 's csak a' lipesei, prágai és bécsi könyvtáraknál, honunkban egyedül a' nemzeti muzeum mellett, — kézirati másolatokban szinte négy példány' találtatásáról értesítvén, alakját és terjedelmét a' bécsi példányról vett utasítás szerint ismerteti meg; mihez képest az, előczim, lapozás és örbetü nélkül, összesen 67, kis félretü levélből áll. Némí rég ismert adatokat fölhordva Turóczi János' Augsburghban és Brümben 1488ban kinyomott krónikájáról szól, aztán Bél Mátyás, Kollár Ádám, Wallaszky Pál és Szirmay Tamás', krónikáinkról nyilvánított véleményét írja ki szóról szóra. Említés nélkül nem hagyható itt Hess' műhelyéről nynyjtott észrevételenél (IX. l.) azon bibliographiai hiányos ismeret, mi szerint a' Jankovich által birt budai krónikának illy czimü munkával „*C. Julii Caesaris Oratio Vesuntine ad Milites habitam*“ egybekötvé léte, papirosa, alakja, betüje és nyomási módjának amazéval megegyezése állítatik Jankovich M. szavaira utasítólag. Üsse föl hárkj Jankovich' értekezésének idézett helyét*), abban a' budai krónikáról 's állított hasonlatosságról egy szót sem fog találni; annyit mond csak tisztelt értekezönk, hogy az

*) C. Sallustius Cr. Szentgyörgyi Gellérd' magyarázatával. Előrebocsátotta bevezetését a' classicusok' ismeretébe Jankovich Miklós. I. köt. Budán, 1811. Sr. 91 l.

Oratio az elébb leirt két classicus munkával megegyezik külsejében; alakjára nézve azonban mindenik világosan negyedretünek állítatik lenni. Ismert dolog különben, mint az előszó is tanítja, krónikánk' félretü készülté.

Kellethinél terjedelmesnek mondá rec. imént a' jegyzeteket, 's nem ok nélkül; mert az előszón és mutatókon kívül 23½ ivre menő kiadásnak bizvást, minden nagyítás nélkül, egy negyed részét lehet csak számítani a' krónika' textusára, apró betüjü és sürü nyomásu jegyzetei mellett. E' dolgozati módot általában nem helyeselve, előbb, mintsem a' jegyzetek' vizsgálatahoz fogna, e' kérdést támasztja rec. Kiadónk' csupán a' krónika' homályos sorait kívánta-e felvilágosítani 's némi hézagait kípótolni, vagy az egész magyar historiát minden találtató fontos és hiteles adatokkal előterjesztve kiegészíteni? — Ha az első volt czélja: úgy általában elmondhatni számos kitéréseinek, mellyek magyarázatában összehalmozvák, fölösleges voltát; az utóbbi czél' kitüzésénél, annyi hiányok tűnnek fel, miket csak egy hasonló tömegü kötetben lehetne némikép helyre ütni, kútforrásként szolgálván akkor a' budai krónika.

Az I. részben, öseink' legrégebbi dolgai' magyarázatánál vezéresillagként használá P. Horvát István' „Rajzolatai“ban elszórt eszméket, mellyek rec.' hiedelme szerint, mint még pragmaticai hitel nélküliek 's történeti bizonyosságra nem hozottak, maga az imént nevezett érdemes szerző által sem kívántathatnak szeltiben, vagy csak némi óvakodással fölvétetni a' magyar történetírásnál; tízenhárom év alatt (1825ikben látott napfényt e' munka) bizonyára más' megyőződése kerekedvén a' Rajzolatokbani néhány szokatlan 's kevesbbé bizonyított állítás föltött. — Szembeötlő hiánynak vallja rec. XI. század előtti magyar történeteknél a' bizáncziumi írók' czélirányos nem használását, valamint a' későbbiek' világosításában Muglen' XV., de kivált Haugen' XVI. századi német fordítási compilatióinak Turóczi' krónikája' mellöztével gyakorta bőséges kírását.

Ezen általános észrevételek után a' jegyzetek' során keresztül haladva, figyelemmel tartja rec. mennyire a' hely' szüke engedendi azokat, mellyekben tetemesb botlások, tévedések és hiányok mutatkoznak, kijavításokat megeczáfolásokat minél rövidebben fölhordan-

dó; oly szempontból intézven bírálati előadását, hogy régiségünk' kedvelői a' munka' olvasása 's pontonkénti megtekintése nélkül is elég érthetőségre találjanak.

Lap 6. 9ik jegyzetben szerző Egyiptom' hajdan-kori vallását a' magyarokra illesztve mondja: „*Ipsa adeo solis, Hungarorum Nap, denominatio e Canopus Kan-Ap Regum, Deorum Pater Θεοπατριος derivatur*“. Honnan vette e' merész állítást P? a' kutfőt nem nevezi; hihetőleg Horvát István' Rajzolataiból, ki a' thebaiak' Plutarchnál említett *Knep* nevű istenéből Canopus, Kan-Ap, Kán-Ap, Kán-Apus, Kán-Após nevet származtatott; azonban többet még sem állíta, mint annak a' nap által képezett. *) Ennyit ha már hiszünk is, következik-e azért a' nap szónak a' kánok aposától keletkezése? Barátkozzék csak meg magyarozónk' öntanulmánya után a' görög és latin classicusokból Egyiptommal, álmélkodva találandja föl Canopust hely és folyam' nevében; minek fejtegetésétől rec. a' sok mondandók miatt ez úttal elvonatván, csak annyit említ, hogy P. vitatása' következesében eleinknek előbb vala kánapósuk, mintsem a' napot megnevezni tudák! — Mivé alakul a' történettudomány ily képtelen szemzésre támaszkodással? ítelje meg maga, egy némellyek' mesés előadásán historiai bizonyosságot alapítani nem iszonyodó commentatorunk. — A' criticus olvasó ilyesekre csak szánakozását jelentheti.

7. l. 13. j. Memphis és Babylon' ronjjaiból emelkedetnek mondatik Kairo. — Kinek a' hajdanok' jellemeli egybekötésében ismerete főlebb nem vergődött a' mult század' geographusaiénál, epen nem haladott aránylagosan a' tudományok' előmenetelével. Ha némellyek' megbocsáthatólag egykor tanítottak is effele hibás véleményt**), nekünk már Savaryk, Denonok, Belzonik, Fredianik, Cailliaudok, Saltok, Minutolik, Reynierok, Wilkinsonok stb. lehetnek egyedül biztos kalauzaink Egyiptom' 's maradványai' megismerésében. Ellenkezőt hirdetnek ugyanis az újabbkori tudos utazók, kik szerint Moniet-Rihani, vagy mint Wilkinson J. G. Londonban 1835. közreboesátott Thebe' topographiájában írva áll: „Mit-Rahiny“ falu foglalja Memphis' helyet. Hasonlókat mondhatni Babylonról.

8. l. 1. j. Enyelegni látszik P. midőn annak bizonyításául, miként hajdani Perzsia Gangesig terjedt, nem jámbor elmenek az 1838. Tudom. Gyűjt. IV. kötetében álló, beteg képzelgésére hivatkozva Persepolis' ékiratu emlékeit magyar nyelvűnek hirdeti. Ha ez meggyőződéséből jó, örömezt szó nélkül hagyja rec.; úgy véli, más sem ütközik meg ennekutána valamint egyéb munkálatát, akkép a' jelent is különösen bélyegző csodákkal teli történetek' fölhorlásában.

17. l. 2. j. Potentiana pannoniai város' hol

*) Rajzolatok a' magyar nemzet' legrégibb történetéből. Pest, 1825. 8r. 24 l.

**) Mint Tomka Szászky Ján. *Introductio in orbis antiqui et hodierni geographiam*, ed. alt. Poson. 1777. in 8. pag. 825. „Cahiro ex Memphis et Babylonis nouae ruinis nata“.

létéről magyarázat több homályt mint világot ad a' textusra. Habár ily nevű gyarmatról nem emlékeznek is a' római kuffók, történet-könyveink a' hunus tábor és veronai Detre hadának fekvése' leírásában róla elég nyomosan szólnak. A' XIV. századi bécsi képes krónika mondja e' városról: „*Erat enim haec civitas — ad littus fluminis Danubii, inter Thetem et Zazalom situata* *). Timon Samu és mások határozatlan utasításait félre-téve, annál inkább lehet ehhez ragaszkodnunk, mivel Tetény és a' Száz-, vagy ha Horvát István-nal inkább akarjuk: Szászhalom' környékén maiglan találtatók régi romok' maradványi.

a. l. 4. j. Tárnok' völgye fölötté hiányosan ismertetik meg, minthogy nem Pilis és Fehér vármegyét elválasztó völgy az, 's nem is nevezi senki „*Vallis paludosa*“ néven. Görög' Atlása helyesben igazítja el a' Fehér vmegye' e' vidékén járattant.

17. l. 8. j. és 29. l. 3. j. Keveházát, hol a' krónika szerint Béla, Kadika 's Keve hunus vezérek és Atila is eltemettetett, a' nagy-kúnsági Türkevére teszi P., és pedig „*coniectura haud improbabili*“ kifejezéssel. Ezen szembeszökő megbocsáthatatlan hibát, úgy látszik, a' magyarázat alá vett textusra nem figyelés, és kevéssel előbb Tárnok' völgyére tett észrevételéről megfellelkezés okozá. Hol évkönyvünk világosan szól, helytelenség hozzávetéssel élni. — Méltó e' tárgy, mint honunk' egyik legnevezeteseb régisége fölött egy kissé bővebb fejtegetesbe bocsátkoznunk, nehogy a' csalfa hitel egykor követőre találjon. A' Kún László kir. alatt élt Kézai Simonnál, kinek krónikáján alapulnak minden más krónikáink — legrégibb adataira találni e' tárgy iránt. Így beszél ez a' Dunán általkelő 's Paononiába rohanó hunus táborról: „*Melly megtámadásért Detre bocsankodván, Tavarnukvegy (Tárnokvölgy) mezejére méne ki, az övei' és Macrin vesztevel 's veszedelmével a' húnokkal megütközvén. Mégis a' húnok itt általa hatalmasan legyőzetteknek és megmaradott részek sátoraikba visszafutamlottaknak állítatnak. Mert azon harezban a' húnok közül 100 és 25 ezer férfi hullott el, Küve (Keve) hadnagy is ott megöletvén. Detre és Macrin' hadából, kivévén azokat, kik az ő sátoraikban az említett városnál (Potentianát érti) megölettek, 200 és 10 ezeren veszték el. Látván tehát Detre az övei' oly nagy veszteséget, az ütközet utáni napon Macrinnal Tulna város felé, melly akkor a' rómaiak' pannoniai városaikhoz számított, indula. Megertven akkor a' húnok, hogy Macrin és Detre az ütközet' helyéről elmozdíták táborukat, visszamentek a' harez' mezejére, és társaik' holtestét, mellyet megtalálhattak, és *Küve hadnagyot az út mellett, hol köszor emelteték, scilicet a' szókás szerint ünnepelesen eltemették, és azon vidék' részeit e' végett Küveuzának (Keveházának) nevezték*. Megismervén tehát a' húnok a' nyugoti nemzet' fegyverének és bátorságának minő voltát, újra batorodva katonaságokat helyreállítván*

*) Joannis de Thwroc Chronica Hungarorum. P. I. cap. XI. Schwandtner, *Scriptores rerum Hungaricarum*. Lipsiae. 1746. fol. Tom. I. pag. 58.

Tulna felé indultak Detre és Macrin ellen harcolók. Kiknek érkezésüket midőn Detre megérté, Kesummaurnál (Cecius' falánál) velök megütközött, és reggeltől fogva 9 óráig olly heves és ellenséges viadal lőn, hogy Wela (Bela), Reva és Kaduka (Kadika) a' húnok' jeles hadnagyai más 40 ezerrel a' harcban elesnének. *Kiknek holttesteket is onnan elvívén az említett szobornál többi társaikkal együtt eltemették.* *) E' harczok' leírásából Keve és több vezérek' eltemetése' helyét dunántúli részeken, jelesen a' tárnokvölgyi vidéken lettnek csak az nem veszi észre, ki minden combinatio nélkül tud olvasni. Ugyan Kezai Simon írja alább Atila' temetéséről: „Eltemették őt a' főntebb említett helyen Wela, Kaducha és más hadnagyokkal“ **). Meg világosabban szól Keveházáról a' XIV. századi bécsi képes krónika Turócziánál, a' harcz' hosszas előhaladása után ekkép írván: „Cum autem Hunni, hostem retrocessisse cognoverunt, ad campum certaminis sunt reversi, cadavera que suorum, et Kewe capitanei, recolligentes, more scythico, juxta stratam communem, decenti cum honore, condignae tradiderunt sepulturae, et nihilominus tantae rei perpetua pro memoria, ibidem statuam sive columnam lapideam solemnem erexerunt, locumque illum Keweoza vel Keveháza vocaverunt. Nostra quoque aetate (1358) locum eundem, corrupto vel mutato vocabulo, prout

*) Pro qua enim inuasione Detricus acerbatus in campum Tawarnweg exiit cum Hunis committens praelium cum suorum et Macrini maximo interitu ac periculo. Fertur tamen Hunos in hoc loco potenter deuicisse; Hunorum autem residuum in sua est reuersum, arrepta fuga, tabernacula. In eo enim praelio ex Hunis virorum C. millia, et XXV. millia corruerunt Cuwe etiam Capitaneo ibidem interfecto. De militia vero Detrici et Macrini exceptis illis, qui in suis tentoriis ante Vrhem memoratam (Potentianam) fuerunt trucidati CC millia et X. millia ferierunt. Videns ergo Detricus tantam caedem suorum accidisse; die altera post congressum praelii perrexit versus Tulnam civitatem cum Macrino, quae tunc erat ciuitas Latinarum inter Vrbes Pannoniae computata. Tunc Huni intellecto, quod Macrinus et Detricus de loco certaminis remouissent sua castra, reuersi ad locum certaminis, sociorum cadauera, quae poterant inuenire, Cuwemque Capitaneum prope stratam, ubi statua est erecta lapidea more Scitico solemniter terrae commendarunt, partesque illius territorii CUIWEAZO.A propter hoc vocauerunt. Cognita itaque armorum et animi occidentis nationis qualitate et quantitate Huni animum resumendo, exercitu resarcito aduersus Detricum et Macrinum versus Tulnam pugnatori perrexerunt. Quorum aduentum Detricus vt cognouit in Cesummaur eos conuenit, et a mane vsque nonam praelium est commissum tam vehemens ac hostile, vt Wela, Rewa et Caducha Hunorum illustres Capitanei cum aliis XL millibus in ipso certamine interirent. Quorum etiam cadauera abinde remouentes apud statuam memoratam cum ceteris sociis subterrarunt.“ M. Simonis de Keza Chronicon Hungaricum. Ed. secun. Alex. Horányi. Budae, 1782. in 8. Cap. II. pag. 42. 43.

**) „Sepelierunt eum (Atilam) in loco superius memorato cum Wela, Kaducha et aliis Capitaneis“. Cap. IV. ed. cit. pag. 60, 61.

id apud Hungaros fieri solet KEÁZO appellari, haud absurdum est arbitrari“ *). Kézaival mindenben egyezőleg, az el-esett három fővezért Bela, Keme és Kadicha nével illetven következő fejezetében; e' világos szavai szerint tehát Keazot alakita a' magyar ajak már a' XIV. században Keveházából. Oláh Miklós, kinek a' hajdankor' dolgairol még némi alapos ismeretei lehetnek, írja Keve' temetőhelyéről: „Quo in loco statuam ponunt lapideam, rerum ibi gestarum apud posteritatem monumentum. Huic loco additum nomen Keuehaza, idest domus Keue, quia NUNC, mutatis et detritis litteris KEAZO appellatur“; alább a' kesmaoui csatában elesett három vezértől: „Inter quos Bela, Keme, et Kaydicha, Duces occubuerunt; quorum corpora ad statuam lapideam, de qua supra diximus, in sepulchro Keue, tradita sepulturae sunt.“ Ismét Atila' temetéséről: „Tandem Atila regali apparatu sepelitur in maiorum suorum sepulchro: in valle Keazo, prope lapideam columnam: vbi Keme, Kewe, Cadica et Bela, vt supra memoratum est, fuerant tumulati“ **). Vegyük már most kezünkbe Fehér vmegye' földabroszát, 's vessük szemünket a' kérdéses ütközet' helyére a' tárnoki völgy' vidékére, vajjon nem találjuk-e föl rajta Keazot? — Igen is, ott van Martonvásár, Baracska, Pázmánd, Vereb és Val között a' Kajászó-szent-Péter nevű falu magában a' váli völgyben. — Egy helység tehát esalhatlanul föltartotta az ezer és négyszáz éves nevet, mely hajdan egész tájakra „ad partes illius terrae“ — „ad locumque illum, et partes illas“ volt ruházva krónikáink szerint. — De illy vizsgálódás nélkül magából a' magyarázat alatti b. krónikában előforduló köemlekből könnyen kipuhatható vala P. a' temetés' helyét, ha az általa olly sokszor idézett Horvát István' ime' soraira kellő figyelmet fordít: „Erteni fogjuk (ezek szavait) az Erden túl, Fehér vmegyében, fennálló Szászhalmot (nem Szászhalom, az az: Centum Colles) hevé Berónai halhatatlan Szász Detre, 's utobb Atila is eltemettették“; „alább: „A' ki különösen hazánkban e' bámulásra fakasztó óriási — valóban csak óriási — temetőhelyeket látni kíváná, annak ajánlhatom, hogy Szekes-Fehér vármegyei Sukoró helységet, Fehérvár felé sietve, elhagyván, a' szemközt fekvő két rendbeli pákozdi szőlőhegyek közt először is pillantson fel a' magas pákozdi hegyre, 's csodálja a' büszkén napkeletre tekintő roppant őszszehordott álló kvarz-szikla köveket; azután pedig a' két szőlőhegy között tegyen egy nem hosszú utat Pátka helység felé. Itt a' Sági, azaz Kün nevű pusztán álljon a' temérdek egymáshalmozott több rendbeli kövek alá“ ***). Kajászó sz. Petertől nem épen nagy távolságra fönálló e' kőhalmok esalhatatlanul bizonyítják krónikáink' főntebbi elbeszéléseit. Tiszántúli Tur, most Be-

*) P. I. cap. XI. apud Schwandtneri Script. rr. hung. T. I. p. 59.

**) Nicolai Olahi Hungaria et Atila. Vindobonae, 1765. in 8. Lib. II. Cap. II. §. I. pag. 101. 102. §. III. pag. 103. Cap. XVI. §. IV. pag. 187.

***) Rajzolatok, 40, 42. lap.

rettő néven ismeretes víz melletti Kevibe ugyan- azért ne fáradjon senki hún ütközet- és temetőhely- keresés végett utasítónk' nyomán. Hiszen, ha Etele' kúnjai között vala Keve nevű hadvezér, nem lehetett-e szinte az árpádi vagy később koru kúnok- nak valamely főnökök, kitől a' nagykünsági Ke- ve nyéré nevet? Volt Keve vagy Kővármegye az aldunai részeken; volt prépostság illy nevű Sze- remben; volt végre kői monostor a' Tisza mellett; van Rác-keve sziget és m. város. Ki gyanít mind ezekben Keveházát? Egyébiránt, bizton állítja rec. hogy a' történetek' nagy buvára Pray György, Cornides Dánielhez írott levele szerint Kajászó sz. Péter körül a' szóban forgó köemléket egykor nyomozta is. Hol és mikor ásatt ki, miként pusztí- tatótt el vagy hova lett e' kincs? arról csak a' helybeli birtokosak értesíthetnénk.

17. l. 9 j. Czmaurra (Zeiselmauer) beiktatott jegyzés ígről igre Horányinak Kezai Si- monra közöltt magyarázataiból vétetek; illyet nem értett volna Tulna város' hol fekvéséről is az 5ik jegyzetben beszélni, nem mindenkitől tudatván an- nak Tuln also austriai m. városra illése. — (Foly- tattatik).
Jerney János.

Nyelvtudomány.

Magyar helyesírás és szóragasztás' főbb szabályai. A m. t. társaság' különös hasz- nálataira stb.

(Folytatás).

l félhangzó, **j** nélkül, péld. dal: dala, fal, oldal, halál, étel, nyíl, ól, toll, fül stb. *Kivételek* α) czél: czélja, és több illy végzetű szók, p. o. aczél, pánczél, (ezek **j** nélkül is aczéla, pánczéla), továbbá: szil: szilja, bal: *sinistra manus* balja, bál, és general. β) a' kettőnél több tagú *al, el* végzetekkel szár- maztatott szók mind kétképen ragoztatnak p. o. diadal: diadala v. diadalja, hivatal (-a v. -ja), de mégis jobban szeretik a' **j** nélküli ragozást, kivált a' magas hangzójuak, p. o. eledel: ele- dele.

ly mind félhangzó, mind lágyított betű, **j** nélkül, péld. király: királya, guzsaly (-a), hely, konkoly, moly, Károly. *Kivételek:* aly: alya, 's a' mellyek ezzel tétetek össze, p. o. hönaly: hönalyja, derekaly: derekalyja, 's Hegyalyja.

m félhangzó, **j** nélkül; péld. szám: szá- ma, hullám, prém, elem, czim, liliom, tem- plom, öröm, Ábrahám, Ádám. *Kivételek:* hám: hámja, alom: alomja.

Jegyzet. *a*) Szem, ha azt teszi: oculus és granum, szeme, la pedig azt teszi: faszem (gemma) és kártyá- ban: kétszem, akkor: szemje. *b*) ezeket: czim, prém, villám, kém, Ádám, némelylek meg **j**-zik, de szük- ségtelenül, sőt libásan.

n félhangzó, **j** nélkül; p. o. paplan: pap- lana, in: ina, oroszlan, ispán, tömjén, len, tehén, vén, ötven, szín, bűn, hon (hona) tu- lajdon stb.

Jegyzet. Ezen betűt a' közönséges szokásban na- gyon szeretik meg **j**-ézni, így paplanja, ispánja, sá- tánja, tömjénje, Mártonja, stb, de én a' följebb mon- dottak után helytelennek és rossz szokásnak tartom kivévén netalán a' *lan, len* végzetű szókat, mellyek hosszóságoknál fogvást szeretnek a' végén egy kissé megrestülni vagy pihenni, p. o. magtalan, dologtalan (-a v. -ja), éktelen; ide tartozik jelen, ellen is. Ily- len példákat már láttunk az **l** alatt, és még látan- dunk a' **t** betűnél is. *Kivételek:* még ezen egytagú szók is: kan: kanja, tan: tanja, kán: kánja, bán: bánja, csin, kín, kún: kúnja, én: énje.

ny mind félhangzó, mind néma betű, so- ha sem veszi fel a' **j**-t; példák: arany: ara- nya, leány, törvény, szigony, asszony, szárny stb. Tehát a' fölebb mondottak, azaz az ál- talános szabály 's ennek oka után ítélve, igen nagy hiba: aranyja, leányja, törvényje stb. ragozatokat firkálni. (Ez nem értethetik az academiáról).

p néma betű, **j**-vel: péld. lap: lapja, lép, istáp, sip, komp, púp, kúp, kuzup stb. *Kivé- telek* α) a' magashangú szók, p. o. kép: képe, szép, közép: közepe, stb. De pép: pépje, csép: cséjje, csep: csepje, megtartják a' **j**-t. (Ün- nep, ünnepe v. ünnepe). β) ezen mély hang- zójú szók; oszlop: oszlopa, talp: talpa.

ph lásd az **f** betűt.

r félhangzó, **j** nélkül; péld. tár: tara, ar, pretium: ára, sáfár, vásár, var, ugar, agar: agara, ember, hér, gallér, bor, kor, tábor, Gábor, sógor, pór, ostor, bór, pór, csődör. *Kivételek:* ár, *inundatio*: árja, magyar(-ja), kar: kara v. karja, ir: irje, sir: sirja, zsír: zsirja, kór: kórja, pór: pórja, húr: húrja, mazúr: mazúrja.

Jegyzet. Az *ár* végzetű szókat is szokták némely- lyek **j**-vel ragozni, de helytelenül.

s félhangzó, **j** nélkül; p. o. Vas: vasa: Ta- más, édes, érzés, golyóbis, adós, kos, hős, hárs, vers, birs, büzös, hús stb. *Kivételek:* talán ezen egy szó: jus: jussa v. jusa).

sz hasonlókép félhangzó, **j** nélkül.

t néma betű, **j**-vel; péld. lakat: lakat- ja, kabát, barát, lúsvét(-ja), kárpit, bot, drót, csoport, pamut, hurut, bőjt, esküdt. *Kivételek:* α) a' magas hangzójuak közül hét: hete, öt, test; és minden, *et* raggal ígétől származott szó, p. o. küt-et(-e), eset, tiszte-

let, szeretet stb. De ha nem igeiktől származtak, akár et, akár az ét végzetűek, mindkétképen ragoztatnak p. o. sziget (-e v, -je), követ, eczet, rét, pecsét. β) a' mély hangzójuak közül: hát: háta. γ) Mind kétképen ragoztatnak (az α alatt mondottakon kívül), az igeiktől at végzettel származott különben is hosszabb szók, p. o. parancsolat (-a, -ja), gondolat, falat, illat, szolgálat, bánat. (A' nem igeiktől származottak a' főszabályra tartozván, kamat: kamatja, szombat: szombatja). Kétképen ragoztatnak még a' zat végzetű szók is, akár ige-től, akár más szótól származtak legyen, p. o. magzat (-a v. -ja), szózat.

th néma betű, j-vel; péld. Horváth(-ja), Erzsébeth, Tóth.

ty lágy betű, j nélkül: péld. pinty (-e), konty(-a), poronty stb.

v maga is enyvetű némelyekben (mely-lyek alább elő fognak kerülni); mint a' j, tehát nem veszi föl a' j-t. p. o. év(-e), kedv, név: neve, öv, ölyv, könyv.

z, sz félhangzók, j nélkül; p. o. ház(-a), víz: vize, szűz, parázs, rozs, grázs stb.

Ezek így lévén: annyiban tehát hibás a' 6. §. c) alatti jegyzete, hogy azon mássalhangzók közé, melyek után pusztá a, e ragot kíván tétetni, a' g, k, p betűket is oda szám-lálja, és a' többieket is általánosan mondja el, sőt *állandóan* a' pusztá ragokat kívánja utánok tétetni. Hogy kivált ez utóbbi igen hibás vélemény, megtetszik a' következőből is:

A' hangzók után ugyan, csak az egy birtok-ban toldatik j-vel a' harmadik személy' raga, több birtokban pedig nem, p. o. munka, egy-birtok: munkája, munkájok; több birtok: munkái, munkáik (nem munkáji, munkájik). De mássalhangzó végű szóknál egészen másképen áll a' dolog, mint a' tudós társaság is u-gyan ezen jegyzetben helyesen érinti: Ugyan illy szavaknál (szóknál) az a' m, e' m stb. azaz: több birtokú személyragok is (még pedig minden több birtokú ragok j-vel toldatnak meg⁶. Tehát nem csak: alapja, alapjok, hanem: alapjaim: alapjaid, alapjai, alapjaink, alapjai-tok, alapjaik, (nem: alapaim, alapaid stb). Minthogy pedig illy szavaink több ezeren vagy-nak, 's nem csak az egy, hanem a' több bir-tokú ragokban is, és ez utóbbiakban minde-nütt használatnak (kivéven netalán az olly szókat, melyeknek utótagjok hosszú, p. o. barát: barátja, barátjok, több birtoknál: ba-

rátjaim v. barátaim stb. még pedig ha positió-nál fogva hosszú is, p. o. esküdtjeink v. esküd-teink stb), melyeket soha senki sem hallott j nélkül; lehetetlen a' munkában érintett sza-bálynak állani. 'S minekutána én mind a' szo-kást, mind a' betűk' eredeti természetét tekin-tetbe vettem, sőt egy közönséges szabályt ál-lítottam fel, ha netalán szabályaim nem telje-sek volnának is, de a' miket előadtam, nélkü-lezhetlenek, 's a' főszabályok közé tartozók-nak hiszem.

Ezen föntebbi észrevételből, hogy t. i. a' több birtokú minden ragok is a' szerint veszik föl a' j-t vagy nem, a' mint az egybirtok' har-madik személyü ragában fölveszik vagy nem, kitetszik előadott értekezésem' fontossága, hogy e' nélkül egy magyar grammaticus sem lehet el; kivált ha a' következőket is látand-juk. (*Folytattatik*).

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

— *A' Carthausi, b. Eötvös Józseftől* (1. Figy. 8. sz.). *Naplómból*. — I. Művészetnek nem a' való, hanem a' valószínűség világa; előte-remtve a' nemtő által, mely geniusi nevezetenel, de még inkább emberfeletti szellemerejével fogva, nem csak a' mindennapi emberek, hanem a' re-productáló (de nem productáló) talentumok előtt is, inkább valószínű, mint való leny gyanánt tűnik föl. Innen a' zseninél gyakorta tapasztalt, vagy leg-alább a' legregibb időktől neki tulajdonított antici-patív lelektapintás, vagy előérzemény, vagy a' költészeknek adott vates nevezet; innen az, hogy Schiller a' katonaiskola' falai között, 's mintegy visionariusi pillantatokkal, fogja föl a' Moor és társai' életvilágát; innen az, hogy Goethe, a' nép-lazadást Egmontban tyussal találja el, noha effé-let sokkal később tapasztal az életben; innen a' költői önerzes' kifakadásai, est deus in nobis: min d olly dolgok, melyek a' művészet' fictiókból épült világát nem csak mutatják, hanem igazolják is; 's mind olly dolgok, melyeket a' művészet' élde-lőinek soha nem szabad feledniök. Azonban épen a' valószínűség, épen a' fictiók azok, melyek körül a' műphilosoph a' műteremtővel egy érte-lembe lenni ritkán képes. Mennyi ideig tartott vita a' drámai unitas loci et temporis fölött, 's csak azért, mert physical időt és hely-egységeket követelének a' fictiói, vagy más szóval, aesthe-ticai helyett! Mennyi ideig tarták fonákságnak az operát csak azért, mert az életben senki sem beszél enekelve, pedig versben sem beszél senki, 's a' verses drámák még sem rovatának meg fo-nákságok gyanánt! Mennyi ideje már, mióta az úgy nevezett classicismus és romanticismus iránt nem csak a' francziák, hanem az angolok és né-metek is küzdenek! Mennyi ideje már, mióta a' művészet' célja, a' rómaiaknál Horátz' szavaival,

az utile és dulce, a' prodesse et delectare, majd egy, majd más helyen kerestetett a' műphilosophok által, úgy azonban, hogy ezek nemzeti, erkölcsi, vallási, sőt még tudományos tanítást is követelnének a' művészetétől. Mind ezen, és ezekhez hasonló, tárgyak fölött elég hosszas ideig folytak a' vitatkozások: és mégis a' műteremtők és műbírálok mind e' mai napiglan ellenkezésben állanak egymással. Sőt voltak műteremtők, kik conceptiótól üres óráikban a' cselekvés helyett bölcseledvén, e' bölcseledés a' művészetre nézve nem beljebb, hanem kiljebb vezeté őket. Nevezetes a' mit Schiller philosophiai kötetiben mond a' naiv és sentimental költészet, az aesthetikai neveltetés, 's egyebek felől; 's nekem mind ezek között legnevezetesebbek a' Bürger és Matthisson' verseire 's a' Goethe' Egmontjára írt bírálatok. Különös, hogy Schiller, ki csaknem minden műveiben fictiokkal vegyíté föl a' históriát, Goethének vétkül, operetti jelenés gyanánt, tulajdonítja a' Clärchen' árnyéka' feltűnését a' színpadon, valamint nem épen javalja azt is, hogy a' házas és sok gyermekű Egmont nőtlenség' fictiójával adatott elő, 's annál inkább különös pedig, mert Schillernél, 's jegyezzük meg, lyricumban, a' hyper-speculativ tárgyak 's a' görög mythos utáni epedés (Götter Griechenlands) a' legbátrabb fictiók közé számíthatnak. Ha igaz az, hogy a' művészetnek nem a' való, hanem a' valószínűség' világa: úgy a' fictióknak mindenütt helyök van, úgy ezeknek mindenütt helyöknek kell lenni: mert hiszen a' legpoetaibb gondolat sem művészi mind addig, míg a' hellén ποειν szó' jelentése szerint általcsinálva általtevé nincsen, melly magában már valóságos fictio. Önkényt következik, hogy a' fictióktól nem közvetlen, hanem közvetett hatást kell várni. De hiszen ezt, és egyedül ezt, cselekeszszük a' művészet' egyik nemében, a' comicumban: mosolygunk a' soccuson, a' nélkül hogy a' nevéseges példányt ránk nézve ragadós nyavalyának tartanak. 'S honnan van az, hogy a' cothurnus' szemléletere néhányan kérdésekre fakadunk, mondván: vajjon szép-e, jó-e, igaz-e a' character, melly e' cothurnusban járdal előttünk? 's vajjon idvezségünkre szolgál-e vagy kárhozatunkra? Honnan van, hogy Don Quixotte és Sancho Pansa felől senki sem teszen effele gyanúsító kérdéseket: ellenben Werther és a' Carthausi mintegy metozás alá vetetnek, 's vizsgáltatnak, vajjon el vannak-e látva passualis levéllel a' szép, jó és igaz' istenségeitől? Honnan van ez? Fájdalom, én nem tudom; de azt hiszem és vallom, hogy egészen más a' szép, jó és igaz az aestheticában, más pedig a' philosophiában; 's e' hitemet, mert tudománynak nem nevezhetem, a' comicum' jogai-
val támogattam mind eddig, 's azzal, mit jelen észreveteleim' elején és közepén mondtam el, hogy már maga a' zseni felül esik emberi világunkon, 's így a' mű is emberfölötti tulajdonságot hoz magával. A' legnagyobb költők egyszersmind a' legszerencsétlenebbek is valának a' nap alatt: mert nincs nagyobb szerencsétlenség mint a' belháború 's bel lázadás a' kebelben, mint szívkiüzdelem és lélektusa, vagy más szóval mint szerelem ketséggel 's ketség szerelemmel vegyülve. Ez

az, melly társalkodásért eped, 's társalkodni nem tud, mert viszonya szövődik és szakad, a' menyenyiben a' társalkodást barátsággá szeretné változtatni, 's barátságot azonban nem talál; 's így ismét magába vonul vissza, 's az emberektől eliszonyodik. Goethe már meghaladta élte' 70ik évét, midőn e' tárgyról szólóban úgy nyilatkozott, hogy kedve volna még egy Werther't teremteni elő: világos jele annak, hogy a' költész, a' zseni tudniillik, bármeddig éljen is, a' mindennapi világban örökké jövevény marad; 's az ilyenre nézve a' legnevesebb terem is csak kolostori cellának tetszik. Lehetének idők, mellyekben effele characterü emberek nagyobb számmal találtatának mint most, 's a' kereszténység' üldöztetésekor kétség kívül fogtak lenni; 's így épülenek a' kolostorok, mellyek a' 30 éves háború alatt 's később és most egészen más meg más alakban mutatkoznak az emberek előtt: mint másképen mutatkozott a' catholicismus a' Stollberg és Voss között folyó pör alatt, előtte, és utána. De a' kolostorok még mai napig szent menedekhelyek; 's az ezek közé elvonuló, világról lemondott, 's szegénység, szüzeség és engedelem' votumához esküdött, egyébiránt lelkes és szíves férfiú, minden tekintetben méltó tárgya a' regény-költészetnek; 's fölül áll Wertheren, Moorról pedig hasonlíthatatlan mind amaz, mind ez.

II. Két vádat hallottam a' Carthausi ellen. Egyik, hogy olly character az életben nem létezik; másik, hogy, ha létezik is ollyan, nem érdemes aesthetikai művé dolgoztatni. Tegnap beszélgésem alatt szüntelen e' két vád lebegett lelkem előtt, de nem külön külön, hanem egymással mintegy együvé olvadva; 's innen beszédemben a' fictiók' apologiája, a' költész' szabadságának védelme, innen kikelésem a' műphilosophok' egy és más követelése ellen; 's mind ezek és effelek együvé hányva és szorva a' szerint, a' mint gondolatim' hullámaim szeszély-e vagy más egyéb, magam sem tudom mi, szokta hozni ésvinni magával. Azonban érzem, e' két vádat most sincs kedvem egymástól elválasztani. És miért ne kövessem kedvem' vonzódását? Hiszem csak az való, subjective tudnillik, melly belőlünk önkényt, keresetlenül ömlik ki. Ma is, mint tegnap, a' fictiók körül járnak gondolataim. Eszembe jut, hogy Schiller a' Clärchen' árnyéka' megjelenését színpadon visszásnak találá; 's pedig ő a' Messzinai Hölgyben az orchestert vitte a' színpadra a' chorus által; 's ez sokkal vastagabb kezelése a' fictionak, mint Goetheé. Különös előttem, hogy mi egy részről szinte csömörbetegségig finnyasak vagyunk a' fictiókra nézve, más részről szinte az affectálásig követeljük azt. Vessük össze színházunkat a' hellennel. Nálunk álorezátlan fő, öltözet, diszitmenyek, fátyolköd, gyantavillám, 's elsúlyesztő pad, 's egyéb effelek, mikre alig emlékezem: inkább comicai mint tragicai mysticismussal bíró, 's inkább illúsiót oszlato mint támasztó fictiók; 's mégis ezek hitünket, a' lélekjelenések kételkedésünket 's idegenkedésünket ebresztik föl. Így vagyunk a' színházon kívül is: egyben elfogadjuk, másban ismét felre vetjük e' fictiót a' szerint, mint az illúsió egyben képes, másban képtelen bennünket

megigézni. Milton' *Paradiesoma* 's Klopstock' *Mesiadja* charactereket adnak, mellyekben a' rendkívüliség meg nem bojtánczoltat bennünket keresztény létünkre is, hol istenünkől lett embert, angyalainkból lett ördögöket látunk: 's mégis megütközünk azon, ha a' költő, kivált olyan, ki genialisabb Wernernél, Luthert hoz előnkbe; pedig gondolnám, a' historia' emberei, szoborszerű nagyságuk' tekintetéből minden esetre méltók a' maradék' érdekére, 's ez érdekét egyedül a' művészet eleveníti föl. De így a' Carthausi is, mint fictioi character, Lutherre emlékezvén, historiai analogia' alapján épült; 's csak az lehet kérdés, mikor? hol? és miképen? 's ime kész a' felelet: a' népcsalatkozások közepett, Franciaországban, 's klastromi neveltetés után. Ki a' Carthausit olvassa, nem jut-e eszébe St Preux és Julia? nem jut-e eszébe Rousseau? Minden bizonynyal. De így lehetetlen hitelét megtagadnia a' Carthausitól is, 's lehetetlen ezt amannál felebb nem becsülnie. Rousseau is elvonul, elzárkózik az emberek elől, de az ő elzárkozása, mint felőle több memoirok szólnak 's gazdasszonya' zsarnokságát festik, nem oly nemes mint a' Carthausinál, mert ennél vallásosság, amannál elfajtott hűség és dacz az indító okok. Egyébiránt, 's azt jegyezzük meg, Carthausi alig ismeretes csak feliglen is előttünk, a' regény alig van megkezdve; 's mennyi fejlődhetik ki később az egész igazlására. En, ha szerénytelenség nélkül lehet nyilatkoznom, semmit sem ohajtának annyira, mint azt, hogy a' kolostori sötét világ-lemondást gazdag, világos örömelvezedések váltsák föl, mint a' mellyeknek elvesztése hozá elő a' salamoni kifakadást: o vanitas vanitatum! De nem! Félre az ohajtással. A' nemtőnek saját fürtei fölött lobog a' vezérláng; ki Rembrandtnak született, maga tudja legjobban, arnyat és fényt, borút és derút, melly viszonyban rendelgeszen el.

III. Hagyjatok békét, barátim! semminek sem születtem kevesebbé, mint könyvirónak; nálam gondolat és nyelv, egyenetlen házasparként, többnyire küzdésben vagynak, 's egyik a' másiknak nem segédül, hanem akadályul szolgál: zúgolodám gyakran, 's több éven keresztül Horvát István és Kazinczy, Döbrentei és Kölcsey előtt; 's most, midőn 37 éves, elég hosszú, de tettekben szegény pályámon végig tekintek... De minek illy távoiba menni vissza? Miket néhány nap előtt naplomba jegyeztem, világosan mutatják, hogy nyelvem korántsem az, minek Cicero' szavakent, lenni kellene: *lelektolnács*. Szólék a' műteremtésről; 's valaki oda magyarázhatná beszédemet, mintha állitanám, hogy a' szobrász nem márványból, hanem márvány-t teremt; mintha nem tudnám, hogy a' költész, a' szó' első jelentésénél fogva is, csak fölkeleti, felkölti a' szendergő, vagy elttelen lényeket, mint Orpheus, és utána az aesopusi fabulák a' fenevadakat, és rengetegeket emberi nyelven szólaltatják meg: pedig beszédem a' műteremtés felől még nem épen a' leghomályosabb többi tárgyaim közt, mellyekben egy és más, miket kifejtteni akarek, alig van érintve, 's viszont miket csak például szándékoztam felhozni, szinte szószaporításokká bővültek el. — Ma a' *Carthausi-*

ra nézve ismét új, 's gondolnám, rokon, gondolatokkal ébredtem fel: próbát teszek azokat feljegyezni. Valamint az ember' ideje mult, jelen és jövő, épen oly hármass társalkodása is: isten-, és ember-, és önmagával. Az első és utolsó társalkodásban fenekleni meg, elvonulva a' középsőtől, kivált a' minap (I, II.) érdeklött fogadalmak által, mellyek az emberiségnek nem tenyésztesére, hanem hervasztására munkálnak, kétség kívül célelleniség, az egész emberiségre nézve; de az egész' egyik constitutív részere, egyes személyre nézve, másképen áll a' dolog. Vagynak emberek, kiknél az agy és kebel' világa feledtetű a' külvilágot, a' társalkodást emberekkel; 's Newton nemi ösztön' kifejlése nélkül mene sirba, 's mások fejeket vivék pallos alá véleményeikért; 's nemtői szellem minden bizonynyal magányban, önmagával társalkodva dicsőül fel; — 's effele egyedek, kivált midőn különben is felette gyéren keletkeznek, inkább hasznosak, mint veszedelmesek az emberiség' egészében. A' Carthausi, én legalább fanaticusan hiszem, egyike ezeknek. Ne feledjük, hogy őt születésén, neveltetésén, 's baráti és szerelmi viszonyon kívül, népfelgeteg, ez a' hit', remény' és szeretet' pokla, úzé ki az emberek' társaságából; 's tegyük ehhez, hogy a' Carthausi, a' dolgozás' folyama alatt, mintegy személyviselőjévé alakulhatand mind azon szépnek, jónak és igaznak, mellyekről a' művészetet, classica literaturát, gyógyítást, gyermektanítást gyakorló szerzetesek a' historia által igazoltatnak: akkor lehetetlen meg nem győződnünk az iránt, hogy a' Carthausi oly regény, mellyben a' költészet' célja, a' *prodesse et delectare*, műtani szép, jó és igaz béléggel adatik elő; hanem ha talán a' gondolat- és érzésben egyiránt gazdag, egyiránt hatalmas és bájos előadást fognok sokallani; de úgy mi szükség az *enthusiasmus* és *inspiratio* mesterzavakra aestheticákban, ha ezek' nyomait egy magasabb körű költeményben is kedélybetegség', vagy képzeletmámor' symptomjai gyanánt kiáltjuk ki? — És még egyet. Talán, legalább én úgy sejttem, nem egyes regényszemélyből, hanem részletes és egészbeli conflictra egyiránt és elmulhatatlanul szükséges, jó és rossz characterek' viszonytömegéből, a' mesebeli factumból, kell iteletet hozni az iránt, vajjon a' regény a' költészet' szép, jó és igaz, vagyis aestheticai céljának megfelelt-e? — De, végre elég. Megvallom, kedvem volna e' fecsegésekkel közönségünk előtt fellépni. Majd meglássuk!

Szemere Pál.

— *Észrevételek Győry úrnak az Ismertető 1838ki 22. 23. és 25. számaiban foglalt válszára.* — Győry úr ketelkedni látszik (169, 170. l.), vajjon őszintén akartam-e Balla Karolynak azon kétségét eloszlatni: „*hogy ama vízmennyiséget, melly most a' Sz. Gellért előtti árokban elfér, fölebb a' csekély mélységű árok befoghatja-e eleinte?* A' 117. lapon pedig állítja, hogy nem az ő, hanem Balla' követelésének tettem eleget, midőn ez utóbbit az ismert 9°—8^ore útasítam. Hogy Balla úr őszintének vette felvilágosításomat, onnan is kitetszik, mert fele-

Rendkívüli toldalék a' Figyelmező' 10. számához.

etében e' tárgyról nem emlékezett; Győry úr követelésének pedig azzal tettem eleget, hogy hidróli értekezéséből azon számot idézem fel, mellyet a' Balla által felhozott esetre idéznem kelle.

„Hogy *Ő is mondhatott volna, valamit, ha szükségesnek látá; bíztam volna Orá, mint ki legközelebb volt érdekelve Balla' ellenvetése által*“. Követem Gy. urat, de az igazság engem úgy illet, mint akárkit; hidróli értekezése pedig közönség' kezében van, arra tehát hivatkozni teljes jogom volt, 's így e' jogi elsőségét el nem ismerhetem.

Az a' valami egyébiránt, mit ez úttal felhozni csakugyan jónak talált, a' szónak szoros értelmében, *valami*, melly abból áll, hogy rögtön nem kellene a' Dunának egész magasságában elszorítatnia, 's hogy inkább arról kellett volna vitatkoznunk [Ballának 's nekem], vajjon érdemes-e a' 10 millio forint értékű [micsoda pénzben, ha merem kérdezni?], házhelyeknek használható terület' vizalóli kiszabadítása hat hét esztendei várakozásra? [mellyhez, azonban, hidróli értekezésének terve szerint, a' nemes szomszéd vármegyéknek is segedelemmel kellene járulniok, 's talán ingyen?].

En arról vitatkozom, a' mihez kedvem van, 's nem szándékom, minden részben Gy. úr követelésének eleget tenni; elégedjek meg, hogy a' 9°—8^oket követelhetése szerint idézem; egyébiránt is megtörténhetnek, hogy olly dolgok kerüljenek szőnyegre, mellyek még kevesbbe nyerne meg jóváhagyását; 's végtére megvallom, illy apróságokkal, mint 10 millio forint, ha miudjárt p-pben volna is, restelnek bibelődni.

A' 172. 's 173. lapon. Hogy oktalanság *) volna azt kívánnia, hogy javaslatának minden részletei együtt 's egyszerre végre hajtassanak; melly esetben egyedül állhatnának mindazon, részint Balla által, részint általam felhozott ellenvetések. — Oh hámulandó igazság-szeretet! megengedi, hogy bizonyos esetben volna igazságunk, hanem, fájdalom, csak abban, mellyben magát „oktalansággal“ vádolni volna kénytelen.

Továbbá: „Hogy annyi józan értelmességet méltán feltehetni arról, kire illy nemű munka' végrehajtása bizatnek, hogy a' soroksári ág' elzárásának nem fog vaktában neki dőlni, hanem azt fokontent, 's okos elővigyázattal eszközölni.“ — Úgy hiszem magam is, hogy értelmes emberre fogják akarni bizni a' Duna' rendezését; de hogy a' Gy. úr' nézeteit fogja-e követni, vagy hogy azok' követése foghatna-e értelmességének bizonyítványául feltétlenül szolgálni, sem állítani, sem tagadni nem akarom. Nevezetes azonban, milly elővigyázattal és csak fokontent készül itt a' soroksári ág' elzárására. Elzárása iránt tett észrevételeimnek, mellyek csupán theoreticai speculatiókra voltak irányozva, nagyobb volt hatások, a' mint látom, mint kívántam. Azért csak rajta, ha már el kell zárni, zárjuk

minél előbb; 's ne várjuk azt, míg magát ön erejével 8 mérföld hosszában feliszapolja, mert e' munkálatára századok kívántatnának. Példát a' Pó-zsony-tájéki Dunáról ne hozunk, hol a' folyam ötször nagyobb eseténél 's aránylag nagyobb sebességénél fogvást, nagy mennyiségben hajt kavicsot, 's így a' beiszaplást rövid idő alatt eszközölheti; torkának eliszaplását, ön erejével is, igaz, hamarabb eszközölné, de épen az által zárna el útját a' viz' beleszakadásának, 's így munkálata csak a' nagyobb vizek' idejere volna szorítva. Midőn a' soroksári ág' megtartása iránt felszólamlám, figyelmem arra is volt, hogy egy több tekintetben használható Dunaág az elzárás által egészégtelen polosyákká ne valjek.

Ugyan ott, 's a' 174. lapon: „Hivatkozva a' hidróli értekezésére, mellyben az egész Dunának a' promontoriumi ágba nyomatását elválasztotta a' hidépités' javaslatától, azt állítja Gy. úr, hogy midőn csak a' két város közötti szabályozásról szó-lott, szükség akkor nem vala, egyszersmind a' soroksári ág' elzárásának befolyását is tekintetbe venni“. — Ellenkezik ezen állítás, akármit mond most Gy. úr, hidróli értekezésének értelmével 's különösen eme' szavaival: „Annyi bizonyos, hogy a' javasolt regulatio' következeseit, ha szinte az még most a' sz.-endrei sziget' valamelyik ága' elzárására ki nem terjesztetnék is, csupán a' két városi Duna mindenütt egyenlő 150 öl széles összeszorítása és a' soroksári ág' elrekesztése által, minthogy stb“. Tehát a' soroksári ág' elrekesztése 's a' városi Dunának összeszorítása egy tervben vannak összefoglalva; azt pedig, midőn a' viz-szín' dagályának kiszámolására használt formuláról van szó, nem keresem, micsoda czim alatt rendeztetik a' Duna, vagy, hogy kit illessen ezen rendezés, hidvállalót-e, vármegyét-e, vagy országot? Már pedig hogy maga a' soroksári ág' elzárása által is a' Duna 8 mérföld' hosszában, tudnillik, a' két ág' egyesülése' pontjáig, szorítat-nék, világos, 's így állításom, „*talán mérföldek hosszában*“, igazolva van.

Ugyan azon lapon rám illeszté azon, már általam is Ballára illesztett álmot, mellyet hibásan költeményemnek nevez; talán azért, mert nem jól nézte meg, mit Balla irt, különben tudta volna, hogy az Balla' költeménye; 's pedig, viszonyainkat tekintve, elég elmes.

Az Ismertető' 23. számában 177, 178 's 179. lapjain felszólításemra azt világosítja, hogy az egy másodperc alatt lefolyó vízmennyiséget, legnagyobb vízzel, melly 18 láb vizállásnak jégtorlás nélkül felel meg, igen bőven 200,000 lábra vehetni. — Ambar a' mód, mellyel kívánságomnak megfelel, szorult állapotra mutat, mert, ki hitte volna, hogy azon egyenleten veti meg okoskodásának alapját, mellyről nem rég azt mondá: hogy „nem áll“ *); de én ezen nem akadok fel; elég nekem annyit tudni, hogy a' 200,000 köb láb 18

*) Oktalanság? illy kemény kifejezésekkel, még akkor sem kellene élni, midőn önmagára irányoztatnak.

*) Ismertető, 1858, II. 3. szám, 19. lap 4. sor.

láb vizállásra vétetett általa; 's elég annak megmutatására, hogy a' hidróli értekezésében előforduló vaiaimennyi számvetései a' dagályról *nem állanak*. Miről alább.

Most már én is kötelesnek érzem magam', sürgetésére, az általam felhozott két egyenlítésről számot adni; melly ez volt: $\frac{24000}{5.900} = 5\frac{1}{2}$ *) és

$$\frac{150000}{20.900} = \frac{150000}{(5+15).900} = 8\frac{1}{3}.$$

Azon egyenletben $\frac{150000}{(5+15).900} = 8\frac{1}{3}$ a' felvett négy szám közül csak a' tört szám' nevezőjében létező 5ös számról lehet Gy. úrnak kétsége, mert 150000-re maga alapítá a' 200000-et; 900 az általa vett normalis szélesség; 15 a' felvett vizállás; marad tehát az 5ös szám, mellyről kérdés támad, miért tevém a' legkisebb viz' mélységét 5 lábnak, holott azt Gy. úr Vörös' abrosza szerint 2, 95nek találta. — Felelet: Valamint Gy. úr, midőn azt bizonyítgató, hogy tetemes szorítás után a' viz' színe csak csekélységgel emelkedik, 185000 vizemésztés helyett, *igen bőven 200000* lábat teve; úgy én is, midőn a' tetemes, a' hajózást akadályozható sebességet leszámaztatám, hasonló discretióból 's annak megmutatására, hogy a' tetemes sebesség nem a' szűken vett mélységből legyen kierőltetve, igen bőven 5 lábat vevék legkisebb vizre közép mélységnek. Szerettem volna e' discretiónak nyomát látni Gy. úrnak ellenem folytatott válaszaiban.

A' nagyobb mélységet továbbá azért is vevém, mert, különben is népszerű előadásomban „de lana caprina“ disputálni czelom nem volt; ám tegye most Gy. úr, ha tetszik, az 5 helyett a' 2, 95öt: állításom, mellynél fogva a' viz' sebessége tetemesen nőni fogna, mind inkább csak igazolva lesz, mert akkor az egyenletből 8 $\frac{1}{3}$ láb helyett, 9 láb, tehát nagyobb sebesség fog keletkezni.

Az első egyenletben a' 24000 szám lehet Gy. úr előtt kétes. — Mindenki tudja, ki sebesség-mérésekkel 's a' vizemésztés' számvetéseivel foglalkodott, hogy a' vizemésztést, midőn a' sebesség nagyobb vizállásnál méretett, azt akármely másra, de leginkább a' legkisebbre reducálni szorosan alig lehet; majd minden szelvényben más az eredmény; a' concentrált folyam' szelvényében rendszeren nagyobbbnak, a' szétterült mederben kisebbnek találta a' kis vizre reducált emésztés. Ennek okát egyfelül azon körülményben kell keresni, mellynél fogva az eddigelé használt, 's nevezetesen Eytelwein' formulái, rendszeren csatornákon, nem pedig rendetlen folyóvizeken tett tapasztalásokból kerültek ki; másfelül pedig abban, mivel a' szétterült mederben minden vizállásnál más a' folyam' szélessége, minél fogva a' feltételes formula helyesen nem alkalmazható.

A' Buda és Pest között 6 szelvényben mért sebességekből keletkezett vizemésztések, igen különböznek egymástól; közép értékök azonban mintegy 30000 köb láb. Én a' fennebbi egyenli-

*) Az Athenaeumban hibásan áll 5 $\frac{1}{2}$.

tésben 24000-re tevém ugyan csak a' felhozott oknál fogva, nehogy a' tetemes sebességet erővel leszámaztatni akarni láttassam. Gy. úrnak tehát csak azon esetben lehetett volna a' fennebbi egyenlítéseim ellen igazságos kifogása, ha a' számlálót nagyobbbnak, a' nevezőt pedig kisebbnek találja vala, mint talán kellett volna; bizonyítsa be azt, 's azonnal megváltoztatom az egyenlítést. Ezentúl, mivel Gy. úr, még a' második, vagy szinte harmadik decimát is egyenlítésibe felvevé, 's azt talán tölem is várja, példáját követni fogom.

A' 179. 180. 181. lapokon azt állítja többi között: „hogy a' közös vizgálatot a' fenék' keménysége iránt, mire én ajánlkozám, azért találta szükségtelemnek, mert maga is tudta Vörös László' térképén levő jegyzetből, hogy a' Duna' fenéke általában erős; 's azt veti utána, nekem is kellett volna meggondolnom, hogy a' Duna' vize is nagy erejű“. — Az elsőre azt jegyzem meg, hogy a' kérdéses helyen később történtek próbák, miután Vörös' abrosza már közönség' kezében volt, 's hogy Vörös' abroszán azon probatetelek sem valának közölve, mellyek már azelőtt tétettek, 's így Gy. úr ebből csak felületes ismeretet nyerhetett a' fenék' keménységéről; a' másodikra: igen is, Gy. úr! meggondoltam, hogy a' Duna' vize igen nagy erejű, hogy malmokat hajt, legnagyobb hajókat bir el hátán, hogy partokat ront, házakat dönt, fakat forgat ki gyökerestül stb, de egyszers mind meggondoltam azt is, hogy minden ereje mellett olly gyenge, hogy magát iszapjától sem bírja megtisztítani; 's meggondoltam, hogy a' Dunának az a' nagy ereje csak igen kevés részben dolgozik a' fenékre, mert erejének iránya nem a' fenék felé van fordítva, mint a' zuhatagoknál; mit Gy. úruak is meg kellett volna gondolnia, 's akkor a' Dunának abszolút nagy erejét a' fenékre ható csekély erejével össze nem zavarja; mivel pedig illy zavaros fogalmat felőle felteni képes nem vagyok, kénytelen vagyok hinni, hogy ama szavakkal „a' Duna' vize igen nagy erejű“, csak az avatlatlan olvasóra kívánt hatni, és csupa fogás volt a' vélemények' megnyerésére. A' Duna olly nagy erejű, hogy erejének igen csekély részével 14 mázsás malomköveket nagy sebességgel hoz mozgásba; ellenben olly gyenge is, hogy egy fel fontos követ, melly fenékre került, alig bir helyéből elmozdítani. 'S ez utóbbi talán azon nagy ereje a' Dunának, mellyet nekem Gy. úr megfontolásul ajánl?

Felvilágosítást várt volna tölem az iránt, vajjon keményebb-e a' fenék a' Margit-sziget' felső csúcsánál, mint a' Gellérdhegy' tövében, 's ha keményebb, millyen arányban, mit annyival inkább teljesíthetőnek vel, mivel *állításom szerint*, úgymond, a' kösziklát kivévén, minden más esetben tökéletesen itélhetünk az anyag' ellentállási erejétől. Ezen állításom öszerinte van; azon különbséggel, hogy Gy. úr indirecte sokkal többet állított, midőn a' megfürást csak azon oknál fogva állította elégtelen probatételnek, mivel, úgymond, a' fenéket elszagatván, a' kivont föld' neve soha sem kerülhet azon összeállításban kezünk közé, mellyben eredetileg a' viz alatt létezik, 's egyedül a' föld' neméről, nem pedig a' mi körül a' kérdés

fürog, annak vizelleni erejéről 's keménységéről hagy ítélünk. Melly állításából nyilván következik, hogy, mivel a' kösziklát kivéven, a' föld csak ugyan eredeti épségében kerül ki: tehát ítélhetünk vizelleni erejéről 's keménységéről.

Mi az arányt illeti, arról felvilágosítást nem adhatok, mert tudtommal a' Sz. Gellérdnél vizgálatok nem történtek, 's így adataim a' fenék' ottani mineműségéről nincsenek. De haszontalanság is volna próbákat a' végett tenni, hogy a' Dunának ottani munkálatairól más helyre következést húzhassunk. Az arány' meghatározására nem a' mostani feneket, melly legalább 20 év óta alig szenvedett változást, hanem azon föld' nemét kellene ismernünk, mellybe magát mélyítette; tudni kellene, hány század alatt ment véghez e' mélyítése. Most már késő; a' földet elvitte a' víz, az időről hallgat a' historia; 's így maga is fogja Gy. úr látni, hogy lehetetlent kívánt, 's hogy legjobb lesz helytelen kívánságától elállani.

Az Ismertető' 25. számában a' 193. 's 194. lapokon fájjalja, hogy a' fenék' mineműségének kitalogatására négy fal között alkotott formuláját $H:H'=ms:m's'=E:E'$ tapasztalás által meg nem erősített hypotheticus felvételnek nevezem, akkor, midőn magam, szerinte semmihez folyamodva, illy tágan okoskodám: „a' fenék kemény, tehát leszzen

$$a' \text{ közép sebesség} = \frac{150000}{20.900} = \frac{150}{18} = 8\frac{2}{3}''.$$

Gy. úr nem biztos viszhang. Eredeti állításomnak valóságos értelme nem az, mint a' tisztelt olvasó az Athenaeum' 1838. I. 48. szám. 755, 756, 757. szeleteiből meggyőződhetik. Gy. úrtól csak azt kértem ez úttal: miért árulja el szorult állapotját illyféle fogásokkal?

Tovább folytatva a' tárgyat, sem azt nem hiszi, hogy a' margitszigeti szelvény általában keményebb anyagu volna a' gellérdhegyinél, sem azt, hogy a' gellérdhegyi szelvény egész mélységében, a' Dunának többi keskeny részeinél is, mellyeket a' normalis szélesség' meghatározása végett felidézett [mindössze a' sz. gellérdin kívül csak két hely, az is rosszul választva, mint Balla igen helyesen észreveve] hasonló keménységű anyag nem találtatott volna, 's ezen előzményekből mi foly? hogy a' fúrás hiányos próbatételnek kell tartania. Hol itt az előzmény és következtetés között az összefüggés? 's illy okoskodással akarja a' fúrás' hitelét a' fenék' megismerése körül, csökkenteni?

Továbbá az általam H és H' helyett ismert arányába tétetni kívánt $\sqrt{H}:\sqrt{H'}$ értékeket azért találja megfajthetetlen rejtelyeknek, mivel Eytelwein, az idézett helyen, edényekből kifolyó vizről szól. — Vigasztalhatlan vagyok, ha a' $\sqrt{H}:\sqrt{H'}$ -t helyben hagyja, melly csak azért vala odavetve, hogy figyelmeztessen, milly könnyű rosz formulát gyártani; ellenvetéseire mégis egy két szót. — Hát az edényekben a' vizoszlop' nehézségének az edény' fenekére más a' hatása, mint a' folyam' fenekére, és miért? Lehet-e az álló viznek legkisebb elemét is valamely szín alatt a' fenekére hatástól megfosztani? 's nem áll-e minden legkisebb elem' munkálata a' maga nehézségének ará-

nyában? 's végezetre, nem lehet-e az elemek' összes nehézsége helyett a' megfelelő vizoszlop' magasságát tenni? 's e' feldönthetetlen természet' törvényét [Gy. úr kedvencz szép szavaival élve] fel kellene találnunk Gy. úr' egyenlítésében azon esetben is, midőn a' viz' sebessége végtelen kicsinynyé vagy is = 0'vá válik; úgy de Gy. úr' egyenletéből, ha a' sebességek = 0' tételnek, lesz $H:H'=0:0$; vagy is: a' fenekre hatások két különböző mélységű vizeknél, mellyeknek sebességeik végtelen kicsinyek, úgy állanak egy más-hoz, mint semmi a' semmihez, világos jelűl, hogy a' formula képtelenségre vezet, mert a' fent említett oknál fogva, kellene lenni $H:H'=m:m'$.

Győry úr felakadt azon is, „miért idézém fel Eytelweinnek olly §-sát, hol folyóvizekről nincs is szó.“ Mintha bizony az edényekből kifolyó vizeknél is nem lehetne a' víznek olly tulajdonságairól szemléleteket tenni, mellyek folyókra is illeszthetők, 's itt nevezetesen, hol a' viz' nehézségéről volt szó, elveszti-e azt az edénybe? Eytelwein, Hydraulicája' 7dik szakaszában, folyókról értekezik, 's az edényekből kifolyó viznél tett némelly tapasztalásokat épen nem átálja folyóvizekre is alkalmazni; mi szerint Gy. úrnak azon ellenvetése, hogy az idézett helyen még csak folyóvizekről sincs szó, nem sokkal nyomosabb ellenvetés, mint ha azt mondta volna, hogy az idézett helyen még csak Dunáról sincs szó.

'S ebből látni fogja Gy. úr, hogy én koránt sem akarok a' \sqrt{m} és $\sqrt{m'}$ mellett szót vesztetni; melly a' mint emlitém, csak azért volt oda vetve, hogy fgyelmeztessen, milly könnyű rosz formulát gyártani, de ollyat, melly a' természet' rendíthetetlen törvényeivel össze nem ütközik, milly nehéz. Midőn arányában az $ms:m's'$ -re tekintetem, magamnak is gyakran olly forma mi járt eszemben, hogy Oedipus legyen, ki megfejtse!

Ha olly elemi ismeretből, mint az: hogy az elemek' öszves nehézsége helyett, a' megfelelő vizoszlop' magasságát lehet és kell venni stb, mindjárt olly költség-kímélő formulát tudnánk összeállítani, mellynek segítségével a' szobából lenniék képesek a' fenék' ellentállását jobban megítélni, mint furatás, buvárharang, vidra stb által: úgy, az igaz, hogy sok munkát, fáradságot kerülhetnének el a' hydrotechniai építményeknél; de a' természet' rendíthetetlen törvényei nem feküsznek mindig szem előtt, 's nem lehet azokat akármelly, tapasztalás által meg nem erősített hypothesisal, mely rejtekeikből elővarázsolni.

Ha igaz az, hogy theoria nélkül akármelly alkalmazási tudományban, úgy mint kell, nem boldogulhatunk; nem kevésbbé igaz marad ellenben, hogy ha amannak üzésében gondatlanul üres szemlélődésekbe merülünk el, önkénytes hypothesisekre építünk, demonstrálunk a' nélkül hogy a' tapasztaláshoz folyamodnánk, kétes feltételeket szövünk egyenlítéseinkbe, nyomos physical körülmények' elmellőzésével: bizonyosak lehetünk, hogy a' helyett, hogy kellő sikere lenne munkálatinknak, nem fognak egyébre szolgálni, mint az úgy is, bár méltatlanul, kevés hitelben álló theoriát, mind inkább inkább hitelében csökkenteni. A' theoriá-

nak illy visszaéléstől pedig nem lehet eléggé óvakodni.

Vásárhelyi Pál.

(Vége következik).

Literaturai mozgalmak.

— *Időszaki sajtónk a múlt év második felében (Vége).* Egy más specialis folyóirat, melly szinte e' felévben támadt, vagy inkább, ötödfel évi szünet után, új 's — miután a' magyar ajku orvosok' száma azóta tetemesen szaporodott — reményljük, hosszabb életre támadt fel: az *Orvosi Társ*, prof. Bugát Pál, a' régi kiadók' egyike, és D. Flór Ferencz' szerkesztésök alatt. Miután félévi teljes folyama előttiünk fekszik, 's az orvosi író- és olvasó közönségünk' viszonyaihoz képest abban igazságos reményeinket betöltve lenni vallhatjuk, szívesen vesz ref. alkalmat, annak fenn tartását ügyfeleinek ezennel szívökre kötni. Az *Orv. Társ* új folyamatának tágabb kör tüzettett ki, mint az elsőnek volt, kiterjeszkedvén az a' gyakorlati tárgyakra, literaturán és személyes értesítéseken kívül, a' segéd tudományokra is; mi, ha a' vidéken 's kivált falun lako sebészeink' kulturai állapotját tekintjük, nem lehet nem üdvös; mert illy közlemények által azok emlékeztetve vagynak, miképen pályájokon a' pusztá gyakorlati 's így holt fogásokon túl van egy mező, melyben azok életet nyernek; hogy, ha többek, mint kuruzsok és mesteremberek akarnak lenni, a' természettudományok' alapjaira kell lerakni gyógyterveiket; 's így ök, lassankent megízéltven e' rég elhagyott tanulmányokat, visszanyerethetnek a' tudománynak. Örömmel látjuk itt a' munkás kiadók mellett D. Eckstein Frídriket, D. Jankovich Antalt, Jakobei János mestert, D. Nagy Károlyt, D. Rosenmann Pált eredeti közleményekkel fellépni; 's általánosb, gyakorlati becsü cikkekelyek ama' számos apróbbakon kívül: Enyhítő gyógyszerek orvosolhatatlan betegségekben, Sérvműtetelek, Forró fevizkör, Mehnyak' bajai, a' kina és kinaneműek' betegítő tulajdonai, az oldozó és hashajtó gyógymód összehasonlítva stb., a' physiologiára tartozólag: az érző, mozgató és tápláló élet' idegei; hasonmerteke és összeállése az emberi testnek, a' növények' élete stb. — A' *Természet*, félévü éltében (apr. — sept), inkább érintő mint igazán belé ereszkedő módja szerint, sok természettudományi, természetörténeti 's rokon tárgyak körül szörbölgetett inkább, mint hogy azokat specialis characteréhez képest tudományosan meghatotta volna. Kivételt tesznek e' tekintetben az „Emberélet' korszakai“ Burdach után, 's Nagy Eleknek (noha nem a' „természettudomány“hoz tartozó) töredékei a' nevelés' világából. Könynyü és kellemes olvasásu cikkekelyek a' J. P. és Semsey-félék, 's érdekesek némelly helyismereti elmélkedések és adatok.

A' *Szión* és *Anasztasia*, szellemökben hívek az első felévihez, külsejökre nézve e' felévben különféle phasisokon mentek keresztül. Az *Anasztasia* ugyan is 8rétjét 4re, a' *Szión* kislefolióját

nagyra változtatta; czimén lemondott a' „Magyar“ról, ellenben augustus' közepén a' sz. keresztet Magyarország' czimerével váltotta fel; majd ismét, minden ugy is szükségtelen teketoria nélkül, a' maga és társa' hetenkenti két két számát egyre szállította le, a' tél' közeledtevel végre, t. i. nov. 9. kezdve, megszünvén *littudományi folyóirat* lenni, szinte minden haszontalan cerimonia nélkül, *egyházi hírlappá* változott által, de melly épen nem szükmellőleg szoritkozott korlátai közze, mert, ime, itt találjuk az elhírhedt Köleseyánakat, a' *Bulai Chronicon*' ismertetését, a' magyar egyetem' személyes állapotját, némi utazási vázlatokat stb. 'S ezekből látszik, hogy a' *Szión* épen nem tartozik a' helyt álló 's minden mozgalmat kizáró lapok közé — akármit mondjon a' kor' szelleméről — —

A' *Vasárnapi újság* lelkesmeretes gondnal igyekezett, e' felévben is, hivatásának megfelelően, t. i. közhasznu ismereteket, csekélyebb készületek' számára népszerűleg előadni. Targyai főleg a' házi 's mezei gazdaság, népek' erkölsei és szokásai, statistikai adatok, 's a' legújabb történetek' kivonata. A' szük vagyonú hazafira nézve ezé irányosb és olesőbb lapunk nincsen (félévi ára postán 1 ft. 30 kr ep.

A' *Regelő*, Honművész és Rajzolatokról nincs ez alkalommal mit mondanunk. A' *Lombok* („Természet“ szepliteraturai társa) érdeme az eredetiség, ha ez magában érdem, érdeke pedig a' burschikos szellem, de ismét csak a' rokon lelkekre nézve. Csak Garay' dalai tapadtak maradólóg emlékezetünkbe. — 'S a' közönség kegyetlen volt ezt az eredeti és érdekes lapot elejteni.

A' brassai német lapokat (*Blätter f. Geist, Gemüth u. Vaterlandskunde*) kell még itt emlitenünk hazai érdekek miatt, sőt nem csak emlitenünk, hanem ajánlanunk is. Ugyan is több hazai regén és apróbb cikkekelyeken kívül, név szerint a' következő becses közlések vonják magokra figyelmünket: Töredékek Erdély' ásványtani földiratahoz! A' marosújvári soaknak; Heltai levelek; Háromszék és Csik' helyrajzi vázlatai Marienburg Adolftól; 's ugyan ettől „Hazai közlések“ czim alatt, nagy érdekü történeti 's honismereti cikkekelyek; Erdély' keresked. állapotja 1800; az erdélyi szászok' falusi iskoláik, a' brassai ev. iskolák' ismertetése; Gritti Lajos, eletrajz; a' nagyszőlősi ütközet Cserrei Mihály' kézírataiból; XII. Károly' erdélyi utja 1714.; erdélyi Czakul Mih. Maurocordato' belső sebésze' naplójából stb. De nagyon kérjük ez alkalommal a' szerkesztőséget, hogy magyarországi olvasói' kényelméért rakna fel zárjelek közé az erdélyi magyar helyneveket, mellyektől a' német nevek gyakran lényegesen különböznek. — Az elbeszélők' egyike *Bátori Zsigmond*nak nevezi magát. Ártatlan tréfa, de kissé izetlen is. —

Pesten, Beimel' bet. megjelent: *Beülhy Zsigmond*' *színművei*. Első kötet; Csáb, drama négy szakaszban. 12r. 112 l. Csinos velinkiadás.

S. F.

Nyomatik Budán a' magyar ktr. egyetem' betüivel.